

Ökna kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
renovering av fasader och fönster

*Ökna socken i Vetlanda kommun,
Jönköpings län, Växjö stift*

Ökna kyrka

Antikvarisk medverkan i samband med
renovering av fasader och fönster

*Ökna socken i Vetlanda kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

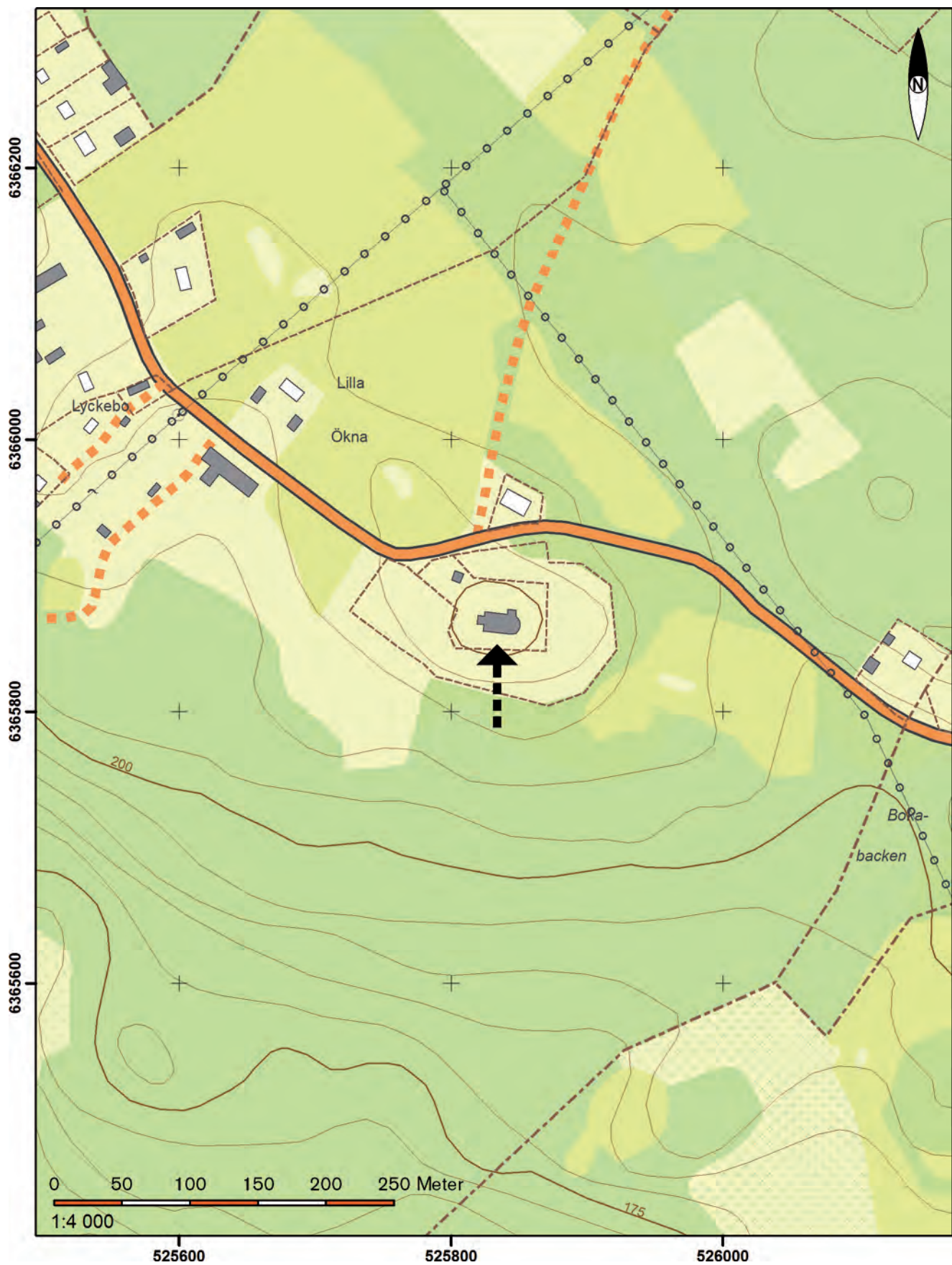
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Historik	5
Före restaurering	6
Omfattning och vidtagna åtgärder	7
Renovering av fasad	7
Renovering av fönster	8
Övriga arbeten	8
Tornets krönkors	8
Takarbeten	10
Sammanfattning	11
Utvärdering	11
Antikvariska iakttagelser	12
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter	13
Bilagor	13
Bilaga 1 Fotografier tagna vid slutbesiktning	13
Bilaga 2 Materialspecifikation	18
Bilaga 3 Fotografier tagna av entreprenören	20

Utdrag ur digitala fastighetskartans blad Ökna: 63F 6cN.

Inledning

Länsstyrelsen lämnade i beslut den 7 januari 2010 tillstånd till renovering av fasader och fönster på Ökna kyrka, dnr 433-17716-07. Tillståndet gäller för renovering av Ökna kyrkas putsade fasader samt renovering av kyrkans fönster. Som villkor gäller bl.a. att arbetena utförs i enlighet med handling upprättad av bsv arkitekter & ingenjörer ab, daterad 2007-10-29 samt yttrande för Jönköpings läns museum dnr 446/07 daterat 2009-12-01 och att arbetena ska ske i samråd med antikvarisk medverkande samt att arbetena dokumenteras. Antikvarie Britt-Marie Börjesgård har på samfällighetens uppdrag följt arbetena och sammanställt rapporten.

Syfte

Syftet med åtgärderna var att ställa kyrkans exteriör i gott stånd.

Historik

Ökna kyrka uppfördes 1766–67 och ersatte då ett träkapell från 1559. Den till sin storlek måttliga kyrkan är intressant som en av de första i landet att förses med absidkor. I detta avseende följer den de ideal som den tidigare överintendenten Carl Hårleman spridit. Byggmästarna bakom kyrkobygget var alla lokala och vilka influenser församlingen haft är idag oklart. Kyrkan utmärker sig även med sitt runda torn, vars huv och spira 1837 ersattes med det nuvarande flacka taket med öppen lanternin. Hittills obekräftade uppgifter finns om att tornets nedre del och sakristian skulle hört till det äldre kapellet. Kyrkans rundbågiga fönster förstörades 1828.

Ursprungligen har fasaderna varit helt slätputsade. Uppgifter om när kyrkan först spritputsades saknas men normalt brukar detta ske under 1800-talets andra hälft. En större renovering vidtogs 1899–

Ökna kyrka från sydväst före åtgärd. Bomlagen från tidigare avfärgning framträder tydligt på tornet.

Den vita spritputsen upplevdes som relativt grå, då ballastkornens toppar var synliga.

1900. Vid en fasadrenovering 1961 lagades skador med utstockning av KC-bruk och ytputs av kalkbruk. Relativt långt fram i tiden har kyrkan haft gulvita väggar med vita listverk. Dagens kritvita fasader tillkom troligen först 1987 då ett nytt lager med spritad ytputs lades utanpå det äldre. Enligt en tidningsartikel skulle den äldre putsen vid detta tillfälle frusit sönder på ett flertal ställen på grund av att den tidigare målats med en akrylatbaserad kalkfärg.

Kyrkans blyinfattade fönster från 1828 ersattes 1899 med dagens smäckra gjutjärnsbågar. Innanfönster med bågar av trä och tonat antikglas sattes in 1953. Korfönstrens gulfärgade pressgjutna glas tillkom som ljusdämpning först 1961.

Före restaurering

Kyrkans fasaderna är spritputsade med släta hörnpilastrar, portaler och fönsteromfattningar i en helt vit kalkfärg. Kalkmålningen uppvisar ett relativt jämt slitage med synliga toppar av ballastkornen. Kalkfärgen vidhäftar dåligt på de slätputsade partierna. Avvikande bättringsmålning med organisk färg är utförd i partier framför allt runt portalen. Det finns några smärre putsskador i anslutning till sockeln och på kyrkans torn. Det förekommer viss sprickbildning i de slätputsade omfattningarna, dels i portalen och dels i några fönsteromfattningar. Vidare fanns mekaniska skador på fasaden i anslutning till den år 2010 bytta takfoten. Dessa skador hade medvetet lämnats då de nu aktuella arbetena var planerade.

Färgen på kyrkans järnbågade fönster flagar och det förekommer sprickor och visst kittbortfall, framförallt på sydfasaden.

Avfärgningen hade dålig vidhäftning på de slätputsade partierna och viss algpåväxt fanns.

På norra fasaden var det ett parti med skador, troligen relaterat till fukt och stänk på fasaden från den bergknalle som går högt i dagen i direkt anslutning till sockeln.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Renovering av fasad

För avdödande av alger påfördes enligt entreprenörens rekommendation först algtvättmedel. Medlet sprutades på och fick sitta en dag före rengöringen inleddes. De spritputsade fasaderna tvättades och rengjordes varsamt med JOS-blästring som är en lågtrycksvåtblästermetod. Slätputsade partier rengjordes från all lös kalkfärg. Organisk bättringsfärg avlägsnades mekaniskt. Invändiga fönsternischer och portalens omfattning frästes.

Enligt Målarkalks handling, som utgjorde underlag för beslutet skulle rengjorda slätputsade partier fyllas med Sandkalk, vilket läns-museet i sitt yttrande hade uttryckt skepcis till. Entreprenören såg inget behov av att nyttja Sandkalk så frågan föll därmed.

Till grundning, utstockning, filtning och spritputs nyttjades genomgående hydrauliskt kalkbruk från Målarkalk i Hyllinge, för respektive putsblandning se materialspecifikationen, bilaga 2.

Vid avfärgningen nyttjades Kalkfärg Våt i första strykningen, detta för att undvika alltför snabbt genomslag av ballasten. Kyrkan avfärgades sedan med Kulekalk, i 2–3 strykningar. Kalkfärgen bröts svagt med guldockra för att kyrkan inte skulle upplevas som helt kritvit.

De nedre partierna av portalens omfattning var bättringsmålade med en olämplig färgtyp.

Det var i första hand på tornets norrsida i anslutning mot stuprännan från lanterninen och långhusets tak som den tidigare spritputsen hade dålig vidhäftning. På tornets norrsida fanns även viss algpåväxt.

Enstaka partier av spritputs med bom knackades ned.

På portalens sydsida fanns sprickor i putsen. Dessa gick att härleda till ett inmurat järnbeslag.

Till höger: gjutjärnsbågarna uppvisade korrosionsskador och kittet var delvis urfallet.

Sockeln målades med en silikatfärg, Keim Granital Silikat, brun GR 1 9505.

Spritputsen var generellt i gott skick och hade god vidhäftning. Det var framförallt några partier på tornets norra sida, i anslutning mot långhusets tak, som hade bom och lossnade från underlaget. Sammanlagt cirka 5–10 kvadratmeter knackades ned och putsades om. Vidare var det några smärre skador i fasadens nedre kant mot sockeln som åtgärdades.

I samband med övriga fasadarbeten omförgylldes inskriptionen och strålsolen över entrén.

Restaurering av fönster

Handlingen föreskrev att fönsterglasen skulle demonteras för noggrann skrapning och rengöring av järnbågarna. Fönsterglasen satt dock i ett hårt rött tryckkitt, vilket gjorde att det i stort sett omöjligt att lossa glasen utan att de skadades. Beslut togs då att rengöra bågarna med fönsterglaset kvar i bågarna, vilket gjorde att man inte kunde skrapa lika hårt. Fönsterbågarna målades med linolfärg från Ottossons färgmakeri i en ljus grå ton, grön umbra, 7 A 30 enligt RAÄs linolfärgslikare. Som fönsterkitt nyttjades linoljekitt, också det från Ottossons.

Övriga arbeten

Tornets krönkors

I anslutning till arbetena på fasaden noterades att kröndekoren på tornet med dess förgyllda kors lutade. Vid kontroll av detsamma visade det sig att infästningen ner i torntakets hjärtstock var helt upprutten och att det i stort sett bara var plåten som höll korset på plats. För att kunna besiktiga skadornas omfattning och komma åt underliggande konstruktion demonterades lanterninens koppertak och då kunde konstateras att fästblecket av stålplåt var sönderrostat

och att det fanns vissa rötskador även i takbotten. Stommen i övrigt var i stort intakt.

Vid samråd med länsstyrelsen per telefon lämnades muntligt tillstånd till de kompletterande arbetena på tornet. Lagningsarbetena på korset, hjärtstocken och takbotten utfördes som tillkommande arbeten vid sidan om entreprenaden i övrigt. Rötskadade delar byttes och lagades. Stora delar av takbotten var troligen den ursprungliga med snedsågade bräder och spikad med smidd spik. Hjärtstocken hade tidigare förstärkts med korta brädbitar så skadan hade funnits sedan tidigare. Då hela takbotten behövde rivas för att komma åt att byta hjärtstocken och att åtgärda rötskador i takbotten, bedömdes att det var svårt att bevara delar av den ursprungliga beklädnaden. Förutom hjärtstocken byttes även ett av benen i stomkonstruktionen. Hela takbotten byttes och fick samma utförande som tidigare, men kompletterades sedan med en takpapp. Koppartaket lades om i sin helhet. Korset täcktes om på plats och förgylldes. Klotet var i

Ovan: det underliggande fästbläcket var rotskadat.

Till höger: tornets takkonstruktion var i relativt gott skick, endast ett av benen byttes utöver hjärtstocken.

gott skick och kunde återmonteras. För att undvika återkommande skador kläddes även den del av hjärtstocken som går igenom klotet med kopparplåt och korsets plåt nitades sedan i kulan. Efter att korset hade förgyllts monterades en "pigglist" på korsets topp och armar för att undvika skador av fåglar.

Takarbeten

Församlingen hade uppmärksammat visst läckage i taket. Detta framförallt i anslutning till riktigt kraftigt regn. Vid kontroll av taket noterades ett antal äldre lagningar med nedfästningar genom järnplåten med skruv och blybricka på långhustaketets sydsida framförallt mot tornet till. Dessa lagningar var troligen utförda för att säkra plåten då plåtnedfästningarna i takbotten hade gått av. De gamla lagningarna byttes till skruv med gummipackning. Plåtslagaren meddelade dock att det finns många mikrosprickor i plåten i anslutning till de nedfästa skruvarna och på sikt måste plåttaket åtgärdas.

Vidare åtgärdades några stuprör som hade frusit sönder, skadade partier byttes.

Plåtinklädnaden av vindskivan hade spikhål efter tidigare infästningar.

År 2010 byttes ståndrännan och fotplåten lades om med galvaniserad stålplåt. Samtidigt målades också taket förutom den bytta plåten. Då taket sedan tidigare hade varit målat med stenkoltjära ströks taket ånyo med stenkoltjära. I samband med fasadarbetena ströks nu även fotplåten och den nya ståndrånplåten med stenkoltjära som taket i övrigt.

Sammanfattning

Utförda arbeten

De aktuella arbetena har innefattat:

- översyn och lagning av spritputsad fasad och sockel
- avfärgning av fasad och sockel
- målning av fönsterbågar
- omförgyllning av inskriptioner
- lagning av tornets kröndekor och infästning samt omförgyllning av kors
- byte av frostsprängda stuprör
- smärre lagningar plåttak samt
- målning av fotplåt och ståndränna bytta 2010.

Några av stuprören hade skador av frostsprängning.

Utvärdering

Slutbesiktning av de utförda arbetena genomfördes den 14 november 2012. Vid besiktningstillfället deltog, från samfälligheten Gösta Bexell, Åke Ek och kyrkoherde Håkan Rosén, projektledare Peter Kjöllér, bsv, August Bergström och Thoralf Ynner, Bröderna Bergströms Byggnads AB samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, länsmuseet.

Samfälligheten har utsett Jönköpings läns museum, Britt-Marie Börjesgård till antikvariskt medverkande. Länsmuseet har följt de utförda arbetena i samråd med entreprenör och beställare.

Vid slutbesiktningen noterades en liten putsskada på tornet vid taklisten. Vidare var vissa delar ej helt slutförda; förgyllning av texten ovan port pågick, målning av sydportalens karm ej slutförd, fogning av trappa och rengöring av sockel ej utförda, åtgärder stuprör ej utförda samt fönsterputsningen ej utförd.

De tillkommande arbetena på tornet besiktigades den 12 februari 2013 och godkändes utan anmärkning. Vid besiktningstillfället deltog, från församlingen Gösta Bexell och Åke Ek, projektledare Peter Kjöllér, bsv, Jan Håkansson, Bröderna Bergströms Byggnads AB, Patrik Rydén, Järnforsens plåtslageri, samt antikvarie Britt-Marie Börjesgård, länsmuseet.

I samband med besiktningen gjordes även en efterbesiktning avseende fasadarbetena. Målningsarbetena och förgyllningen var slutförda, putsskadan lagad och sönderfrusna stuprör och anslutningar var bytta, dessa arbeten godkändes. Noterades att fogning

av trappan återstår samt att två fönster på tornets södra sida var bristfälligt putsade.

Länsmuseets synpunkt var att arbetena var väl utförda och i enlighet med länsstyrelsens beslut och de av länsmuseet preciserade anvisningarna. De slutförda arbetena hade genomförts på ett antikvariskt tillfredsställande sätt och godkändes därför.

Tidigare gulaktig avfärgning syntes tydligt i de partier där putsen hade släppt, här mot sockel.

Det röda hårda kittet är troligen blandat med blymönja.

Antikvariska iakttagelser

Kyrkan hade varit avfärgad i en gulaktig kulör i relativt sen tid vilket syntes tydligt i de partier där spritputsen hade släppt, detta framgår också av arkivhandlingar. Avfärgningen var troligen bruten med guldocker då den har en något gulröd ton.

Gjutjärnsbågarnas kitt var troligen blandat med blymönja vilket gav dess röda färg, något man relativt ofta ser på äldre gjutjärnsbågar.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum. Topografiska arkivet.

Tryckta källor

Stalin, Helene. 2004. *Kulturbistorisk karakterisering och bedömning Ökna kyrka*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2004:23.

Olsson, Margareta. 2010. *Antikvarisk medverkan Ökna kyrka. Restaurering av lanternin och ommålning av plåttak*. Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2010:38.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:433-17716-07
 Jönköpings läns museums dnr:446/07
 Byggherre:Alseda kyrkliga samfällighet
 Projektledare:Peter Kjöllér, bsv ingenjörer och
 arkitekter, Värnamo
 Entreprenör:Bröderna Bergströms Byggnads
 AB
 Plåtslagare:Järnforsens plåtslageri, genom
 Patrik Rydén
 Antikvarisk medverkande:Britt-Marie Börjesgård
 Rapportansvarig:Britt-Marie Börjesgård
 Foto:Britt-Marie Börjesgård
 Slutbesiktning, puts:14 november 2012
 Slutbesiktning, tillkommande torn:12 februari 2013
 Län:Jönköpings län
 Kommun:Vetlanda kommun
 Socken:Ökna socken
 Fastighetsbeteckning:Ökna 6:1
 Belägenhet:Fastighetskartans blad 63F 6cN

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Inskriptionen ovanför portalen omförgylldes.

Bilagor

- Bilaga 1. Fotografier tagna vid slutbesiktningen den 14 november 2012 respektive 12 februari 2013.
- Bilaga 2. Materialspecifikation, från Bröderna Bergströms Byggnads AB.
- Bilaga 3. Fotografier under arbete tagna av entreprenören, Bröderna Bergströms Byggnads AB, av framför allt de tillkommande arbetena på tornet.

Bilaga 1.

Portalen efter avslutat arbete.

Detalj av tornets fasaden.

Sockeln avfärgades med en silikatfärg.

Fotplåten och ståndrännan som lades om 2010 målades nu på samma sätt som taket i övrigt.

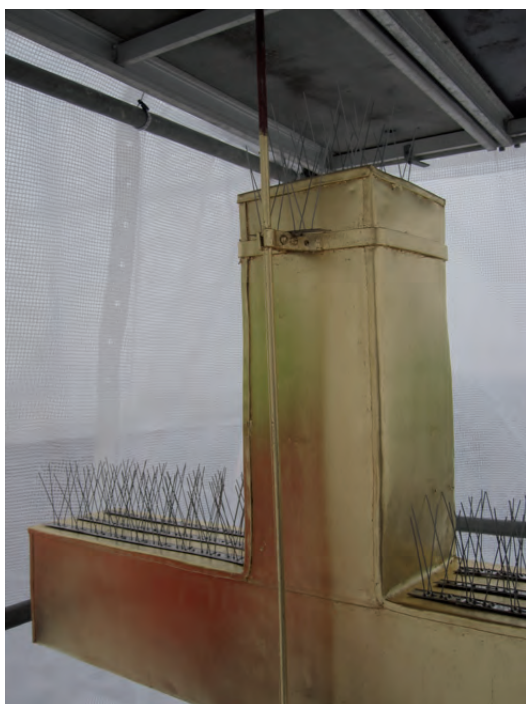
De skadade stuprören lagades.

Fönstrena målades med en ljus grå linoljefärg.

Ett fågelskydd monterades på korsets armar och topp. "Piggbanden" fästes med lim för att undvika skador på plåten.

Lanterninens omräckta koppartak.

Vid slutbesiktningen den 12 februari på plats vid korset. Från vänster: Patrik Rydén, Järnforsens plåtslageri, Jan Håkansson, Bröderna Bergströms Byggnads AB och projektledare Peter Kjöllér, bsv ingenjörer och arkitekter, Värnamo.

Översikt efter avslutat arbete.

Korsets infästning i klotet.

Åskledarens infästning.

Bröderna Bergströms Byggnads AB

Materialspecifikation

Ökna kyrka

Förgyllning

Målning:

Blymönja

2 ggr oljefärg

Leverantör:

Ottossons Färgmakeri AB

Lillegårdsvägen 14

240 13 GENARP

Tel. 040-48 25 74

Guldgrund

Läggning av bladguld Rosenoble doppel Gold, 23,75 karat.

Bruk

Grundning:

Hydrauliskt kalkbruk Kh 20/80/475, 0-3mm

Utstockning:

Hydrauliskt kalkbruk Kkh 35/65/500, 0-3mm

Filtning Kkh 35/65/500, 0-1 mm

Spritputs:

Hydrauliskt kalkbruk Kkh 35/65/500, 0-3mm + 3-6mm singel,
platsblandas.

Leverantör:

Målarkalk AB

Vårgårdavägen 11

260 61 HYLLINGE

Tel. 042-22 50 18

Avfärgning

Cal 246 Kalkfärg Våt Vit/Std 33001

Leverantör:

Allt i Bruk AB

Arlövsvägen 4-8

211 24 MALMÖ

Tel. 040-93 12 25

2-3 strykningar med kulekalk

Per 100 l = 15 g guldockra, platsblandad.

Leverantör:

Målarkalk AB

Vårgårdavägen 11

260 61 HYLLINGE

Tel. 042-22 50 18

Sockel Keim Granital Silikat, bruten GR 1 9505

Leverantör:

Färg o Bygg i Malmö AB

Olsgårdsgatan 1

215 79 MALMÖ

Tel. 040-946410

Takfärg Black Varnish, Coal Tar Compound Stenkolstjära

Leverantör:

*Ottossons Färgmakeri AB
se nedan*

Målning

Linoljefärg kulör spec 3 liter 7A-30 Fönster
Fönsterkitt 5 kg

Ottossons Färgmakeri AB
Lillegårdsvägen 14
240 13 GENARP
Tel. 040-48 25 74

Glas

Ornamentglas gul 4 mm

Leverantör:

*Bodafors Glasmästeri
Per Hörbergsväg 36
571 61 BODAFORS
Tel: 070-6576012*

325x413x3mm
492x492x4mm Antikglas

Vetlanda Glas AB
Brogårdsgatan 14
574 21 VETLANDA
Tel: 0383-100 50

Trä

35x180x4000 ca snedsågat 45 grader kils. Fur
35x120x4000 ospontat fur sågat
120x120x5000 kärnfura sågat
30x180x2000 kärnfura sågat
30x120x2000 kärnfura sågat

Leverantör:

*LGB Timmerhus
Illersjövägen 1
591 52 MOTALA
Tel: 0141-235571*

Trådspik 125x4.0
Trådspik 75x2.8
Trådspik 100x3.4

OPTIMERA Svenska AB
Skyttevägen 19
302 44 HALMSTAD
Tel: 15 26 00

YAP 2200 k Underlagspapp 0.7x15m

Vetlanda Trävaror AB
Box 84
574 21 VETLANDA
Tel: 0383-180 20

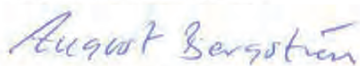
Plåt

Kopparplåt 0,6 mm

Leverantör:

*JP AB Järnforsens Plåtslageri
Årenavägen 31
570 81 JÄRNFORSEN
Tel: 0495-505 00*

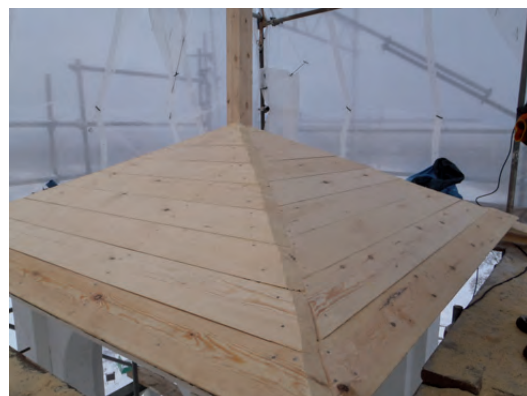
Halmstad 2013-08-22

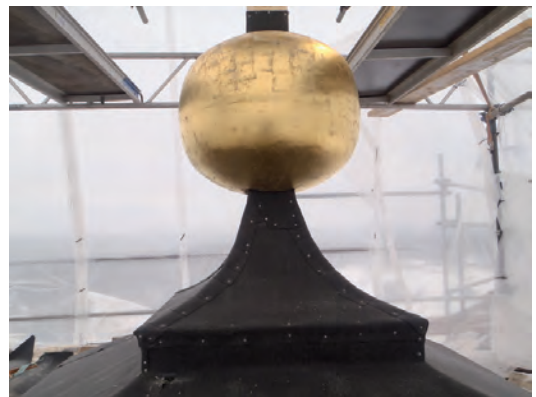
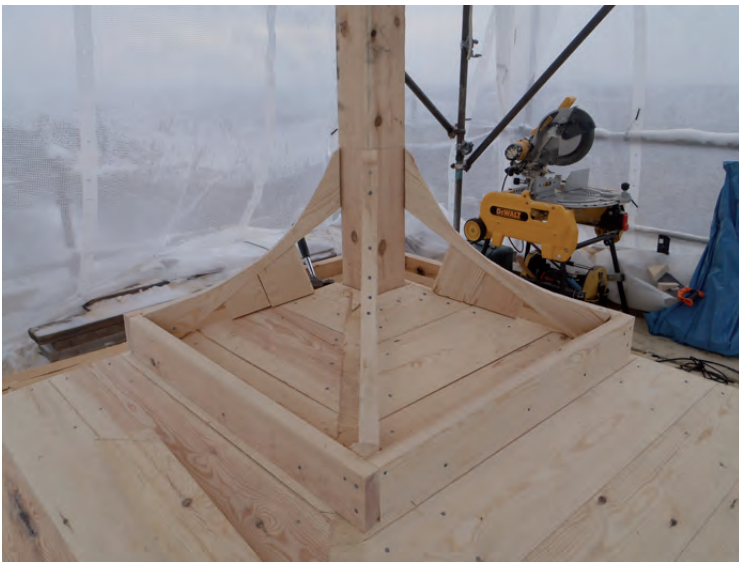
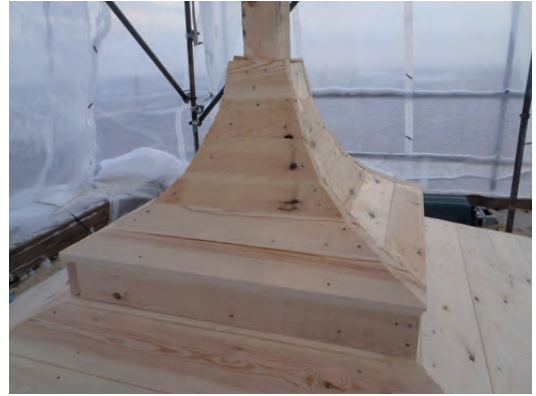
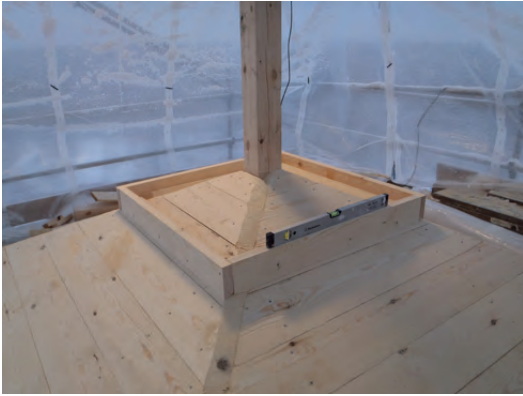

August Bergström

Bilaga 3.

Under hösten 2012 restaurerades fasaden på Ökna kyrka. I samband med arbetena uppmärksammades och åtgärdades även akuta skador på lanterninens krönprydnad.

